

PRESEK

List za mlade matematike, fizike, astronome in računalnikarje

ISSN 0351-6652

Letnik **17** (1989/1990)

Številka 4

Strani 214-216

Marijan Prosen:

ASTRONOM IZ LJUBLJANE

Ključne besede: astronomija.

Elektronska verzija: <http://www.presek.si/17/994-Prosen-Perlah.pdf>

© 1990 Društvo matematikov, fizikov in astronomov Slovenije

© 2010 DMFA - založništvo

Vse pravice pridržane. Razmnoževanje ali reproduciranje celote ali posameznih delov brez poprejšnjega dovoljenja založnika ni dovoljeno.

ASTRONOMIJA

ASTRONOM IZ LJUBLJANE

Slovenci se lahko pohvalimo, da smo imeli pred Kopernikom (+ 1543) vsaj tri, pred Keplerjem (+ 1630) pa vsaj pet astronomov, ki so se s svojimi deli bolj ali manj uveljavili v tedanji zahodni in srednji kulturni Evropi. O štirih astronomih, posebej o razumniku in polihistoru (vsevedu) Andreju Perlahu, pišemo v rubriki *Novice* v tem *Preseku*, o petem, katerega štiristoletnica smrti poteka prav letos, pa bomo tudi spregovorili v tej številki. To je Jakob Strauss, po izobrazbi sicer filozof, fizik in zdravnik, ki pa je postal najbolj znan po astronomskih delih.

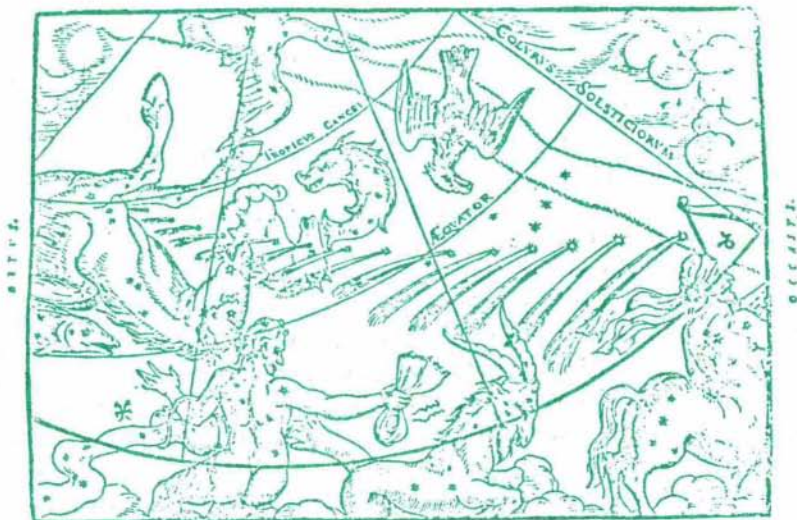
J. Strauss se je rodil 1533 v Ljubljani. Bil je meščanskega stanu. Na Dunaju je končal filozofsko fakulteto in 1558 postal magister filozofije. Že naslednje leto je kot redni profesor začel predavati fiziko na dunajski univerzi. Ni znano, kdaj in zakaj je prenehal s predavanji. Najbrž ga je zanimanje za naravoslovje usmerilo v študij medicine, ki ga je zaključil v Padovi, kjer je 1565 iz medicine tudi doktoriral. Spet ne vemo, kje se je doktor in magister J.-S.-Labacensis Carniolanus (Ljubljanski Kranjec) zadrževal do svoje nastanitve v Celju, kjer je živel od 1571 do svoje smrti 1590 in deloval kot štajerski deželni zdravnik.

Že kot študent se je Strauss močno posvečal astronomiji, ki so jo na Dunaju marljivo gojili, med njimi tudi naš rojak Perlah. Z astronomijo pa se je Strauss ukvarjal tudi pozneje, ko je bil zdravnik, vse do svoje smrti.

Slika 1. Naslovnica Straussove knjižice z opisom opazovanja velikega komete 1577. Edini izvod knjižice hrani dunajska univerzitetna knjižnica.

Glavno in tudi najzanimivejše Straussovo astronomsko delo je latinsko napisana knjižica *Opis novega in čudežnega kometa, ki je začel svetiti v tem 1577. letu, četrtega dne pred novemberskimi nonami* (to je 2. novembra). Ta komet je bil najsvetlejši komet 16. stoletja. Knjižico so natisnili v ljubljanski tiskarni Janža Mandelca še istega leta, ko se je pojavil komet (slika 1 in slika 2). Kljub astrološkemu gledanju na pojav kometov (to je, da so kometi zlovešča znamenja, znanilci vsega slabega – prinašalci bolezni, vojn, potresov in drugih naravnih nesreč in nadlog, kar vodi v splošno uničenje sveta), moramo o vsebini knjižice povedati, da se je Strauss lotil raziskovanja tega kometa na povsem znanstven način. Določil je lege kometa med zvezdami in ocenil njegovo relativno oddaljenost od Zemlje (v primeri z oddaljenostjo Lune od Zemlje). Ugotovil je, da gre za vesoljsko telo, ki se giblje v večji oddaljenosti, kot je od nas oddaljena Luna. To je bila za tedanji čas izredno napredna misel, saj je bilo med znanstveniki še vedno trdno vsidrano prastaro mišljenje iz antičnih časov, da so kometi optični pojavi v zemeljskem ozračju (kot je npr. mavrica). Tudi danski astronom Tycho Brahe je iz opazovanj ugotovil, da se veliki komet 1577 giblje v večji

Slika 2. Navidezno gibanje kometa 1577 med zvezdami; po Thadduesu Hageciuslu, Praga 1578. Komet se je pojavil na severnem nebu. Bil je eden največjih kometov vseh časov. Opazovali so ga od novembra 1577 do januarja 1578. Razvil je več kot 20° dolg rep, ki je segal od ozvezdja Strelca do Kozoroga.

oddaljenosti od nas kot Luna, da je samostojno vesoljsko telo in ne zemeljski pojav. Toda te misli si ni upal javno izreči, saj bi rušila ustaljeno predstavo o geocentričnem gledanju na zgradbo vesolja.

Strauss je zapustil še mnogo drugih tiskanih del z astronomsko-astrološko vsebino. Skoraj nepretrgano, od 1559 pa do svoje smrti, je izdajal razne koledarje, pratike, almanahe. V njih so bila razen astronomskih podatkov dodana še prerokovanja (ugodne in pogubne napovedi) iz medsebojnih leg vesoljskih teles, dolgoročne vremenske napovedi, napovedi letine, svarila pred potresi, boleznimi, nesrečami, vojskami in drugimi človeškimi tegobami, a tudi hvalnice kraljevski umetnosti – astronomiji. Zato so bile te knjižice zelo priljubljene.

Marijan Prosen